

САЛЫҚ ЗИМАНОВ 100 ЖЫЛ

«САЛЫҚ ЗИМАНОВ: ҒАЛЫМ, АЗАМАТ,
МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ»

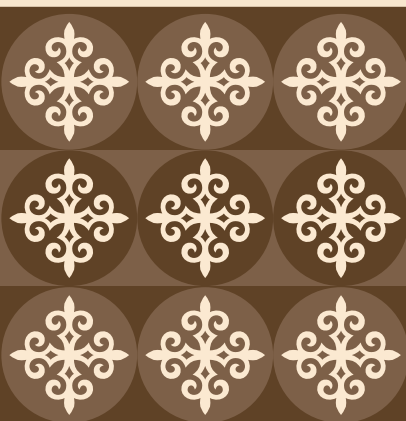
Республикалық ғылыми-тәжірибелік
конференцияның материалдары

Нұр-Сұлтан, 19 ақпан 2021 ж.

«САЛЫҚ ЗИМАНОВ: УЧЕНЫЙ, ГРАЖДАНИН, ОБЩЕСТВЕННЫЙ И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ»

Материалы республиканской
научно-практической конференции

Нур-Султан, 19 февраля 2021 г.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

**«САЛЫҚ ЗИМАНОВ: ҒАЛЫМ, АЗАМАТ, МЕМЛЕКЕТ
ЖӘНЕ ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ»**

Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияның материалдары
Нұр-Сұлтан, 19 ақпан 2021 ж.

**«САЛЫҚ ЗИМАНОВ: УЧЕНЫЙ, ГРАЖДАНИН, ОБЩЕСТВЕННЫЙ
И ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДЕЯТЕЛЬ»**

Материалы республиканской научно-практической конференции
Нур-Султан, 19 февраля 2021 г.

**РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ**

Төраға (Председатель):

Сыдықов Е.Б., ҚР ҰҒА академигі, тарих ғылымдарының докторы, профессор
мүшелері (члены):

Оңғарбаев Е.Ә., заң ғылымдарының докторы, профессор
Мерзадинова Г.Т., техника ғылымдарының докторы, профессор
Қозыбаев И.М., тарих ғылымдарының докторы, профессор
Сматлаев Б.М., заң ғылымдарының докторы, профессор
Нұрмағамбетов А.М., заң ғылымдарының докторы, профессор
Тлепина Ш.В., заң ғылымдарының докторы, профессор
Сембекова Б.Р., заң ғылымдарының кандидаты, доцент
Сақтағанова И.С., заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Бас редактор (Главный редактор):

Абдрасулов Е.Б., заң ғылымдарының докторы, профессор

Жауапты редакторлар (ответственные редакторы):

Дауталиев Қ.Н., заң ғылымдарының кандидаты
Женисов С.К., заң ғылымдарының магистрі

Салық Зиманов: ғалым, азамат, мемлекет және қоғам қайраткері: республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары / Абдрасулов Е.Б., Дауталиев Қ.Н., Женисов С.К. – Нұр-Сұлтан: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2021. – 242 б.

Салық Зиманов: ученый, гражданин, общественный и государственный деятель: материалы республиканской научно-практической конференции. / Абдрасулов Е.Б., Дауталиев Қ.Н., Женисов С.К. – Нур-Султан: ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, 2021. – 242 с.

ISBN 978-601-337-529-8

Жинақта 19 ақпан 2021 жылы Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінде өткен «Салық Зиманов: ғалым, азамат, мемлекет және қоғам қайраткері» атты республикалық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары жарияланып отыр.

Басылым ғылым және тәжірибе қызметкерлеріне, оқытушыларға, PhD докторанттар мен студенттерге, сондай-ақ ҚР ҰҒА академигі С.З. Зимановтың мұрасына қызығушылық танытқан жалпы жұртқа арналады.

В сборнике представлены доклады и выступления участников Республиканской научно-практической конференции «Салық Зиманов: ученый, гражданин, общественный и государственный деятель», состоявшейся в Евразийском национальном университете имени Л.Н.Гумилева 19 февраля 2021 года.

Издание адресовано научным и практическим работникам, преподавателям, PhD докторантам и студентам, а так же для всех, кто интересуется наследием академика НАН РК С.З.Зиманова.

ӘОЖ 340
КБЖ 65

ISBN 978-601-337-529-8

© Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ, 2021
© ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, 2021

Мазмұны Содержание

<i>Предисловие к материалам республиканской научно-практической конференции.....</i>	6

1-бөлім. Конференция қатысушыларына арналған құттықтаулар Часть 1. Приветствия участникам конференции

<i>Тоқаев Қ.К.</i>	Қазақстан Республикасы Президентінің құттықтау сөзі.....	11
<i>Тогжанов Е.Л.</i>	Қазақстан Республикасы Премьер-Министрі орынбасарының құттықтау сөзі.....	12
<i>Мәми Қ.Ә.</i>	Қазақстан Республикасы Конституциялық Кеңесі Төрағасының құттықтау сөзі.....	15
<i>Асанов Ж.Қ.</i>	Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Төрағасының құттықтау сөзі.....	16
<i>Дәуленов М.М.</i>	Қазақстан Республикасы Білім және ғылым вице-министрінің құттықтау сөзі.....	18
<i>Бекетаев М.Б.</i>	Қазақстан Республикасы Әділет министрінің құттықтау сөзі.....	20
<i>Құл-Мұхаммед М.А.</i>	Қазақстан Республикасы Парламенті Сенаты депутатының құттықтау сөзі	22
<i>Жұрынов М.Ж.</i>	Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы Президентінің құттықтау сөзі	24
<i>Абдолла С.Ж.</i>	Қазақстан Республикасы Судьялар одағы Төрағасының құттықтау сөзі.....	26

2-бөлім. Ғылыми баяндамалар Часть 2. Научные доклады

<i>Сыдықов Е.Б.</i>	Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті КЕАҚ Басқарма төрағасы-ректорының кіріспе сөзі.....	30
<i>Сұлтанов Қ.С.</i>	Академик Салық Зимановтың заңшығарушылық қызметке қосқан үлесі.....	32
<i>Абдильдин Ж.М.</i>	Салық Зиманов – выдающаяся целостная личность.....	33
<i>Сабыкенов С.Н.</i>	Академик С.З. Зиманов - выдающийся учёный-юрист современности, основатель юридической науки и юридического образования Казахстана.....	36
<i>Алимбеков М.Т.</i>	Ұлағатты ұстаз туралы сөз.....	38
<i>Дулатбеков Н.О.</i>	Салық Зиманов мұрасының өміршеңдігі туралы.....	42
<i>Шапақ У.</i>	Салық Зимановтың конституциялық құндылықтар туралы көзқарастары.....	44
<i>Сәрпеков Р.Қ.</i>	Өнегелі өмір.....	46

<i>Ударцев С.Ф.</i>	Академик С.З. Зиманов: основные направления научных исследований (из истории юридической науки).....	50
<i>Нурғалиева Е.Н.</i>	Положение наемных работников на предприятиях с иностранными инвестициями.....	56
<i>Тлепина Ш.В.</i>	Труды академика Зиманова С.З. как мировоззренческая и методологическая основа историко-правовых исследований.....	61
<i>Абдрасулов Е.Б.</i>	Вопросы национальной государственности и государственного суверенитета в политико-правовых воззрениях академика С.З. Зиманова.....	74
<i>Нурмагамбетов А.М.</i>	Академик С.З.Зиманов о проблемах государственности в истории Казахстана.....	80
<i>Ахпанов А.Н.</i>	Компаративно-правовое исследование свидетельского иммунитета.....	84
<i>Ибрагимов Ж.И.</i>	Академик С.Зимановтың билер соты туралы идеялары.....	88
<i>Шангирбаева Б.Ю.</i>	Свобода выражения мнения в кочевой цивилизации казахов. Некоторые взгляды академика С.З. Зиманова.....	95
<i>Балтабаев К.Ж.</i>	Имущественные наказания в уголовном праве.....	98
<i>Дауталиев Қ.Н.</i>	Абайтану және құқықтаным: академик Салық Зиманов зерттеулерінің ізімен.....	103
<i>Сақ Қ.Ө., Ертасова Г.Қ.</i>	Зиманов – көсемсөз зергері.....	110
<i>Арыстамбаева С.А.</i>	Салық Зиманов – юрист и философ.....	114
<i>Канатов А.К.</i>	Место Декларации о государственном суверенитете в системе законодательства Республики Казахстан: правовой анализ.....	115
<i>Габдулина Б.А.</i>	Академик Салық Зиманов – ғасырлар тоғысындағы тарихи тұлға.....	118
<i>Баймолдина С.М.</i>	Академик НАН РК Салық Зиманович Зиманов – величайший ученый современности.....	127
<i>Балғынтаев А.О.</i>	Салық Зимановтың құқық қорғау және сот органдарын жетілдіру жөніндегі кейбір көзқарастары.....	130
<i>Мергембаева Н.Б.</i>	Институт биев в уголовном судопроизводстве на современном этапе.....	133
<i>Бексултанова Р.Т.</i>	Суд биев как демократический институт отправления правосудия в современном Казахстане.....	137
<i>Даурембеков Е.Қ.</i>	Қазақстандағы медиация институтының қазіргі жағдайы мен даму келешегі.....	139
<i>Абдилов К.С.</i>	Споры и конфликты в древнем обществе, происхождение судов.....	142
<i>Нурмагамбетова С.Б.</i>	От «бонапартизма» к «авторитаризму», или особенности становления французского конституционализма.....	146
<i>Сейдеш Б.Б., Мурзағалиев Е.Ч.</i>	Қазақстан Республикасының егемендігі мен мемлекеттік тәуелсіздігін қамтамасыз етудегі академик С.Зимановтың халықаралық құқыққа қосқан жекелеген үлесі.....	151
<i>Джигитова Р.Н., Симанова Г.Т.</i>	Салық Зиманов – ұлтымыздың мақтанышы, заң ғылымдарының тірегі.....	154

<i>Салауатов М.С., Маханова А.С.</i>	Салық Зиманұлы Зиманов – ғұлама заңгер, ұстаз, қайраткер.....	157
<i>Тоқбаева Б.М.</i>	Халқының абыз ақсақалы.....	159
<i>Кемербай Р.А.</i>	Әділдік және философия.....	164
<i>Оңланбекова Ғ.</i>	Заң ғылымының корифейіне – 100 жыл.....	166
<i>Губайдуллин М.Г.</i>	Заңғар заңгер Салық Зиманов шығармаларының ерекшеліктері.....	167
<i>Мырзатаев Н.Д.</i>	Жоғары заң білімін беруді жетілдіру барысында С. Зимановтың алатын орны.....	171
<i>Қарабаев Ф.Ж.</i>	С. Зимановтың құқық саласындағы ұйымдастырушылық қызметінің кейбір көріністері.....	175
<i>Каржаубаев С.С.</i>	К проблемным вопросам юридического образования.....	178
<i>Өмірзақов П.Қ.</i>	Қазақстан Республикасында қоршаған ортаны орғауды экономикалық реттеуді жетілдіруде шетелдердің тәжірибесін қолдану.....	183
<i>Омарова Б.А.</i>	Административные процедуры в сфере недропользования в свете принятия нового административного процедурно- процессуального кодекса Республики Казахстан.....	186
<i>Капсаямова С.С., Капсаямов К.Ж.</i>	Анализ правового состояния организации государственного аудита и финансового контроля Республики Казахстан.....	191
<i>Бердібаев Н.М.</i>	Халық үніне құлақ асатын университеттен халық үніне құлақ асатын мемлекетке.....	195
<i>Жадауова Ж.А.</i>	К вопросу о совершенствовании законодательства Республики Казахстан в сфере официальной помощи развитию.....	202
<i>Жунусбекова А.Ж.</i>	Су ресурстары саласындағы халықаралық ұйымдардың қызметі.....	208
<i>Майшекина Э.С., Амерханова И.К.</i>	Қазақстан Республикасында ішкі көші-қон үрдісін құқықтық реттеудің жетілдіру жолдары.....	212
<i>Найманбай А.Р., Жусипова Б.А.</i>	Академик С.Зиманов еңбектеріндегі адами құндылықтар мен руханият мәселесі.....	218

3-бөлім. Конференция фотолары Часть 3. Фотографии конференции

Академик Зиманов С.З. атындағы аудиторияның тұсаукесері Открытие кабинета имени академика С.З.Зиманова.....	222
Конференцияның жалпы отырысы Пленарное заседание конференции.....	225
Ұйымдастыру сәтінен Организационные моменты.....	233

4-бөлім. Республикалық ғылыми-тәжірибелік конференцияның ұсынымдары Часть 4. Рекомендации республиканской научно-практической конференции

Қазақ тілінде	238
Орыс тілінде.....	240

егемен мемлекет ретінде қалыптасуына да көп күш жігерін жұмсады. 1990 жылғы 25 қазандағы «Егемендігі туралы» Қазақ КСР декларациясын, 1991 жылғы 16 желтоқсандағы «Мемлекеттік Тәуелсіздік туралы» Қазақстан Республикасының конституциялық заңын, «Тілдер туралы» Қазақстан Республикасының Заңын, 1993 жылғы Конституцияның жобасын және басқа да негізгі заң жобаларын әзірлеуге белсенді қатысқан.

С.Зиманов ел болашағына алаңдап, күтілетін нәтижелерді болжауға бейім болды, сондықтан оның ойлары мен идеялары әрқашан ауқымды және өзекті болды. Көптеген жылдар бойы ол қатарда қалып қоймай, майдан шебіндегі позицияларды сенімді иеленді.

Жоғары эрудициялы адам, құзыретті, принципіалды, адал, әдепті, өзіне және айналасындағыларға талапшыл, қарамағындағы адамдармен оңай қарым-қатынасқа түсетін және қайырымды адам болған - бұл оның мінез ерекшеліктерінің толық тізімі емес. Бірақ оның мінезінің басты ерекшелігі, қарапайымдылық болды. Ол жариялылықты ұнатпады және өзі туралы сұхбат беруден тартынды.

Оның жемісті ғылыми, педагогикалық және қоғамдық қызметі - Қазақстан халқына қызмет етудің жарқын мысалы. Салық Зиманұлы Қазақ Ұлттық Университетінің әйгілі ғалымдары туралы «Өнегелі өмір» сериясындағы кітаптың алғашқы шығарылымының кейіпкері болды.

Ғылым саласындағы көрнекті жетістіктері үшін ол Қазақстан Республикасы Ұлттық Ғылым академиясының академигі (1967), Бейбітшілік және рухани келісім жөніндегі Президент сыйлығының (1993), Қазақстан Мемлекеттік сыйлығының (2002) лауреаты болып сайланды. . 2 дәрежелі Отан соғысы ордендерімен, Қызыл Жұлдыз, «Парасат» (2002) орденімен марапатталды [4].

Салық Зиманұлы Зимановтың жарқын бейнесі - өз елінің нағыз патриоты және қазақ халқының лайықты перзенті ретінде біздің жүрегімізде мәңгі сақталады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әбдірайым Б.Ж. Зиманов Салық Зиманұлы - отандық заң ғылымдарының атасы // Вестник Евразийского национального университета им.Л.Н. Гумилева. 2011 №1(7) С.14
2. Вызываю огонь на себя! Интервью с С. Зимановым // Казахстанская правда. 20.04.2005. <http://www.kazpravda.kz/>
3. К.Сағадиев: Салық Зиманов - қазақ тарихын да терең зерттеген заңгер. // inform.kz белсенді сілтемені пайдаланыңыз https://www.inform.kz/kz/k-sagadiev-salyk-zimanov-kazak-tarihyn-da-teren-zerttegen-zanger_a2872697//
4. Салық Зиманов елдегі саясаттың қалыптасуына елеулі үлес қосқан қайраткер // <https://baq.kz/news/othernews/salyk-zimanov-eldegi-sayasattyn-kalyptasuyna-eleuli-ules-koskan-kayratker-igor-rogov/>

ХАЛҚЫНЫҢ АБЫЗ АҚСАҚАЛЫ

ТОҚАБАЕВА Бейбитгул Маметказықызы

*баспасөз және баспа ісі кафедрасының аға оқытушысы,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан*

Аңдатпа. Мақалада ҚР ҰҒА-ның академигі, заң ғылымдарының докторы, профессор С.З.Зимановтың өмірі мен қызметінде көпшілік байқай бермеген қырлары талданып, бағаланады. Оның қарапайым азаматтық бет-бейнесі, туған отанына деген сүйіспеншілігі еліміздің мемлекет ретіндегі орнығуына қосқан үлесі баяндалады.

Тірек сөздер: С.Зиманов, заңгер, ғалым, абыз, академик, жауынгер, ерлік, Ұлы жеңіс,ғұлама, заң саласы, депутат, шәкірт, ұстаз.

Қазіргі кезде өздерін дана санайтындар да, оларды дәріптейтіндер де тіпті ұлы деп ұлардай шулап жататындар да көп. Бірақ солардың ешбіріне де қосылмайтын шоқтығы биік, айналасына Темірқазықтай жарқырап нұрын шашатын, өзі түгіл атынан-ақ жалғанның тазалығы қанының тектілігі сезілетін бірән-саран ерекше хәм гауһар тұлғалар болады. Қазақ

заң саласының абыз ақсақалы жайлы бұдан он шақты жыл бұрын танысқанымыз, қолыма қалам алдыртқан сол бір қуанышты кездесудегі әсерлі әңгіме ойға оралды. Менің көз алдымда ғұлама ұстаз ұлтын сүйген асыл жүрегінің лүпілін ақ қағазға түсіріп-қаттап, тоқсанға қарай аяндап, елінің болашағына деген алаң көңілмен, «жазсам үлгерсем, айтсам» деген абызға тән даналығымен, кешегі Әуезов, Сәтбаевтар бастаған алыптар қатарына қосылып бара жатқан таудай асқар тұлғасымен есте қалды. Біздің кездесуіміз жеңістің 65 жылдығы қарсаңында болған еді. Мен сол кезде Салық Зиманұлы соғыстың алғашқы күнінен бастап, Ұлы жеңіске дейінгі қан майданға бастан-аяқ қатысқанын және елге тек 1946 жылы ғана оралғанын білмеген едім. Әскери бас командование бір кездері Сәкен жайында мынадай мінездеме жазыпты: «Жастығына қарамай ерекше батыл, ұстамды, кескілескен шайқас үстінде міндетті өзіне артып, шұғыл шешім қабылдап, қауіпке төтеп береді». Батырлық деген осы емес пе?...

Жалынды жауынгер

Жайшылықта өзі туралы мақтанып не масаттанып әңгімелей бермейтін жауынгер ақсақалдың ара-тұра шерткен сырларынан жазылған мына жағдай, оның қайтпас қайсар ерлігінің, азаматтық өрлігінің бір куәсіндей. 1943 жылы Кавказдағы 3 мың метрлік Аджимушқай асуында тау атқыштары дивизиясы жау қоршауында қалыпты. Маңызды тау шатқалын жауға бермеу үшін біздің жауынгерлер барынша қарсыласқан. Көмекке әскер келгенше әбден әлсіреген олар аштықтан адам етін жеуге дейін барады. Әлсіздіктен қозғалуға да шама келмей жатқанда Сәкен жанындағы жолдастарының бірі: «Мына түріңізбен өліп кетесіз. Басқалар да жеп жатыр ғой, былай шығып ауқаттанып келіңіз, мен де сөйттім» деп кеңес береді. Сонда Салық ағамыз оған «Өлсем, адам болып өлейін» деп жауап қайтарып, жау мен жағадан алған аштыққа да төтеп беріп, шыдамдылық танытады.

Тұла бойын кернеген қайсар рухтың арқасында талай жаудың бетін қайтарып, кең байтақ даласын жоңғар мен қалмақтан аман сақтап қалған ата-баба ерлігін жалғастырушы Салық Зиманов үшін Отан алдындағы борышты адал өтеу – ең басты мақсат болғаны анықты. Оны 1 дивизионның 615 – миномет полкына командир етіп тағайындаған уақытта 23-ке де толмаған жас еді. «Полктың жауынгерлік жорықтары» атты журналда әскери командирлері (отставкадағы полковник И.А. Котельников) жазып, жарыққа шығарған оның мына бір ерлігі еріксіз бас шайқатады:

«Бірде жау әскерлерінен Польша жеріндегі бір биік төбені азат ету керек болады. Төбені жаулап алған немістерді қалай да қуып шығу керек. Төбеден төмен төніп тұрған жау пулеметтері мен миномет-зеңбіректері аузынан зәр оғын шашып, шапшып тұр. Беттетер емес. Сол кезде полк командирінің орынбасары майор Зиманов келеді де, жағдаймен жедел танысып, шұғыл іске кіріседі. Бала күнінен есепке жүйрік Салық бораған оқтың арасындағы ырғақты, үзіліс шамасын есептеп, бір топ жауынгерді соңына ертіп, төбеге қарай беттейді. Отан үшін отқа түскен жауынгерлер оқ атылса болды, ой-шұңқырға бастарын тығып жата кетіп, толастаған сәтте алға жылжи түсіп, бекініс іргесіне жетіп, жауға қарсы шабуылға шығады. Мұндай күтпеген әрекетке тосылып қалған жаудың әскерлері жан-жаққа қаша жөнеледі. Бірақ төбеден төніп тұрған немістер бұлардың саны аз екенін байқап, қайта лап қояды. Кейінде қалған біздің әскерлер көмекке келейін десе, алдыларында жатқан Зиманов бастаған аз қолды қырып аламыз ба деп қорқады. Мұны түсінген Салық жанындағыларға:

- Тірі қалудың қамын жасау керек, барынша бекініске тығылыңдар! – деп бұйрық береді де, арттағыларға:

- Бізге қарай оқ жаудырыңдар! – деп бұйрық береді.

Бұл әрине, бар айла-амал таусылғанда ғана баратын шара еді. Сөйтіп, өз әскерлерінің үстінен жауға қарай оқ боратып, немістерді баудай түсіреді. Төбе-бекіністі азат еткен әскерлер бұзылған бекініс ішін аралап жүріп, бірнеше ғана шығынмен тірі қалған Зимановтар тобын тауып алады.

Міне, осындай ілуде бір кездесетін ұрыс тактикалары арқылы, жансебіл ерлік көрсетіп, тығырықтан шығудың шебері атанады. Сол ерліктерінің куәсіндей жиырмадан енді

ғана асқан жас жігітке 1-дәрежелі Отан соғысы ордені кеудесіне тағылады. Осы жасында майор, артиллерия полкінің командиріне дейін көтеріледі. Төрт рет жараланып, сонда да қайтпай, емделіп, майдан шебіне қайта түседі. Солтүстік Кавказды қорғаған, одан Кубаньға, кейін Новосібір мен Краснодарда соғысқан, Воронеж бен Харьковты, Кировоград пен Кременчугті жаудан азат етуге бел шеше кіріскен, ақыр аяғында Германия жерінде жаумен алысып, Берлинге де жеткен. Соғысты 24 жасында генералдық шенділер отыратын орын – полк командирінің орынбасары қызметімен аяқтаған қайсар қазақ жігітін подполковник шеніне ұсынып, Фрунзе атындағы әскери академияға жолдама бергенде, өзінің орынбасарын жіберіп, елге қайтады. Кейін сол азамат Прибалтика әскери бас қолбасшысы дәрежесіне дейін көтеріліп, Салық ағамызды талай қонаққа шақырыпты. Әр сағаты, әр минуты қызу еңбекке арналған жанның арнайы қонақ болуға да қолы тимеген екен. Міне, біздің заң ғылымының абызы саналатын ардақты көшбасшысы күллі ұрпақ бас иіп, қарыздар санайтын Ұлы азат күнге жетуге осылайша өз үлесін қосқан осындай азаматтық ерен ерлігі бар екенін бүгінгі заңгерлер біле ме, білмей ме?

Заңғар заңгер

Алапат соғыстан аман оралған Сәкең елге келгеннен кейін «Майданда болдым, мен соғыстым, болдым, біттім» демеді, тіпті көптің бірі болып қалмай, оқып-білім алуды мақсат етті. Сол ойымен заң институтына сырттай оқуға түсті. Қорғаушысы, қолдаушысы жоқ, қаржыдан жұрдай адамның екі жылда институтты үздік бітіруі, Мәскеудің аспирантурасын тәмамдап, кандидат атағын алуы, қазақ топырағындағы заң саласының тұңғыш ғылым докторы, тұңғыш академигі болуы қаншама қажырлы еңбек пен тиянақты білімнің жетістігі екені даусыз. Бірнеше ондаған кітап шығарып, жүздеген еңбек жазды, Алматы заң институтының тұңғыш ректоры, Қазақ университетінің заң факультетінің тұңғыш деканы, Қазақстан Ғылым академиясы Философия және құқық институтының тұңғыш директоры – мұндай тұңғыштардың қатарын тағы біраз тізбектей беруге де болады.

Шын мәнінде С. Зиманов қазақ заң саласының негізін қалаушылардың бірегейі ғана болып қоймай, еліміз егемендік алған тұста Тәуелсіздік декларациясының жобасын жасап, оны қабылдауда айрықша еңбек сіңіргенін көзі қарақты көнекөздеріміз және оның шәкірттері жақсы біледі. Сәкең тек қана заң саласына емес, оған егіз тарих, қоғамтану салаларын да зерттеп, зерделеп, ұрпаққа азық талай еңбек жазды. Заңгердің еліміздің аяқтан тұру жылдары депутат ретінде сан рет көтерген мәселелері күні бүгінге дейін маңызын жойған жоқ. Оның көрегендігі таңқалдыратыны сонша, кейде осы әңгіменің бәрін оның 20-25 жыл бұрын айтқанына да сенгің келмейді. Қазіргі қоғамдық дамуда мемлекетшілдік идеясы жиі-жиі еске түседі. Зимановтың сонау 90 жылдарда жазған әрбір еңбегі, мақалалары осы идеяны ұлықтап, оның маңызына сол кезден-ақ мән беруді сұраған екен. Өкініштісі, ғұлама ғалым айтып, жазып қойған осынау дүниелерге мемлекеттік деңгейде әлі де жете көңіл бөлініп, жете қабылданып жатқан жоқ. Ол заң саласына, билікке, оның дамуы мен келешегіне қатысты тың ойларын депутат кезінде де былайғы уақытта да Елбасына, Үкіметке сан мәрте жазып та, айтып та берді.

Ұстаздық ұлағаттың таусылмас нәрі

Салық Зимановтың ұстаздығы туралы сөз еткенде оның шәкірттерінің мына сияқты лебіздері ойға оралады:

«Ұлттың аппақ ары,
Халықтық рухтың – салтанатты сәні.
Заң ғылымы мен білімінің символы
Ұстаздық ұлағаттылықтың таусылмас нәрі».

Ұстаз деген ұлы сөздің мағынасын терең түсінетін қазақ үшін Салық Зиманов жайлы сөз еткенде оның қарапайым ұлдың ғана емес, ұлттың ұстазы бола білетін ұстаздық тұлғасын бөле-жара әңгіме еткіміз келеді.

Академик Манаш Қозыбаев Сәкең жайлы «Осы жұрт Зимановты біле ме екен?» деген очеркінде оның ұстаздығына арнайы тоқтала келіп: «Ұстаз – әке мен анадай қолыңнан ұстап, талабыңды көріп, жақсылыққа теліп, әу баста шалағайлығыңа көніп, өміріңе жол ашатын жан; Ұстаз шебер ұстадай ақ алмастай шыңдау үшін 99 рет отқа салып, 99 рет суға малып, мың сан сыннан өткізіп барып, шикіні пісіруге, шаланы жетілдіруге шыдамы жететін жан» деп әуелі «ұстаз» деген ұғымға өзінің анықтамасын береді де, осы анықтамаға Салық Зимановты сыйдыра отырып, суреттейді.

Сәкеңнің ұстаздығы әкім мен бағынышты адамның ара-қатынасындай емес, ол кісі өз шәкірттеріне әкесіндей қамқор, жанашыр бола білетін жан екенін әріптестері де, одан тәлім-тәрбие алған шәкірттері де бүгінде жырдай етіп айтып та, жазып та жатыр.

Бір күні ұстаз Салық Зиманов жеті жасты пойызға мінгізіп, Мәскеуге жіберіпті де, өзі олардан бұрын ұшақпен Мәскеуге жетіп алып, олар келгенше аспирантурадан орын алып, ғылыми жетекші тауып, жатақханадан бөлме дайындап қойыпты. Бүгінде сол жеті баланың барлығы да Қазақстанның көрнекті ғалымдары сапында.

Ұстаз жолын ұстанған оның артынан ерген шәкірттері де талай тайталас пен тағдырдың сан тараулы жолында бірінші боп топ жарып жүр. Тіпті Салық ағаның алдынан тікелей дәріс алмаған кұқық мамандары да ол кісіні ұстаз санайды. Өйткені олар Қазақстанда қалыптасқан Зиманов мектебінен өткендер, оларды Зимановтың өзі оқытып, тәрбиелемесе де, оның шәкірттері оқытқан, жол көрсеткен. Суреттеп айтқанда, Салық Зиманов теңізге шыққан кемелердің бағыт-бағдарын анықтап, көрсетіп тұратын жағадағы маяк тәрізді.

Кезінде Салық Зимановқа еліктеп, ол жүрген жолмен жүруді армандаған, оның сарқытын ішіп, жүрген жолына аунап, пір тұтып жататын шәкірттерінің өзі бүгінде ғылымның белді тұтқасын ұстағандар, бірі академик, бірі профессор, тағысын тағылар.

Академик К. Сағадиев «Бұл алпысыншы жылдырдың басы болатын. Менің Мәскеудегі Г.Плеханов атындағы халық шаруашылығы институтының аспирантурасында оқып жүрген кезім. Ғылым, білім қуып, күндіз-түні шықпайтын жеріміз – В. И. Ленин атындағы орталық кітапхана. Оған адам көп барады, сондықтан ерте оянып, кітапхана ашылмастан бұрын оған кіру үшін кезекке тұратынбыз.

Сол күндердің бірінде кітапхана асханасында академик Зимановты көрдім. Салық Зиманұлы қолында тамақ салған подносын ұстап, тамақ ішетін орынның босағанын күтіп тұр екен. Маған, сол кездегі жас аспирантқа: «апыр-ай, академиктер де кітапханаға келеді екен ғой, олардың да білмейтіндері, іздегендері болады екен ғой», – деген ой келді. Артынан: «мына кісі (мен ол кезде Сәкеңмен жүздеспеген едім) еліміздің даңқты, әйгілі ғалымдарының бірі, кезегін күтіп, ол кісіден босаған орынға тамақ ішуге мен отырайын, ғылыми ізденісті енді ғана бастап жүрмін, мүмкін жолын берер» деген үміт ұшқыны жылт-жылт етті» деп, оның «сарқытын» ішуді өзіне мәртебе көргенін еске алады.

Мінезі, адамгершілік қасиеттері туралы

Бір кездері Нури Муфтақ Салық Зиманұлынан «Адам бойындағы қандай қасиетті қадірлейсіз?» деп сұрапты. Сонда Сәкең аз-мұз ойланып: «Американың атақты президенті Джефферсоннан «басқару өнері дегенді қалай түсінесіз?» деп сұрағанда, ол «басшының тазалығы» деген екен. Тазалық басшыға да, қосшыға да да тән қасиет болу керек» деп жауап беріпті. Былай қарағанда қарапайым сұраққа терең мағыналы жауап қайтару үшін де, оның өзі ойшыл, арғы-бергі тарихтан хабары бар, парасатты әрі өзі айтқандай таза болуы керек емес пе? Ендеше осы қасиеттердің барлығын біз Салық Зимановтың бойынан көре аламыз.

Бар-жоғы 20 жасында қан майданда шыңдалып, Отан қорғаудың қаншалықты зор жауапкершілік екенін сезінген Сәкең былайғы өмірде де батырлығынан, батылдығынан айнымаған. Қаншама қыршын жаспен бірге өзі қорғауға үлес қосқан Отанын қиын-қыстау кезеңдерде тоғышарлардың, жағымпаздар мен шовинистердің, теріс пиғылды саясаткерлердің солақай іс-әрекеттерінен қақпақылдап қорғай білді. Желтоқсан оқиғасы кезінде империяның жауыздық саясатына баға беруде, қазақ тілінің мәртебесін қолдауда еліміздің қаншама қайраткерсымақтары үрейден бастарын ала қашып, інге тығылған

түлкідей қылық танытқанда Салық Зиманов ұлт мүддесіне, көзқарасына сай келетін батыл пікірлер айтып, қазақ халқының еңсесін көтеріп, салын суға жібермей отырды. Бүгінгі зиялы жас Желтоқсан оқиғасы жайлы төгілдіріп әңгіме айтатын талай «қайраткердің» өтірік әңгімесін естісе де, Жұбан Молдағалиев пен Салық Зиманов қана ақты ақ, қараны қара деп жастар жағына шығып, бюрода билікті сынағанын біле бермейді. Мінездің асылдығы да сол, Сәкеңнің өзі де ол жайында «мен бүйттім» деп аузына алмайды. Қашанғы пенделік қарапайымдылығы оны өзгелерден оқ бойы осылайша биіктетіп келеді. Кейінірек тәуелсіздікке жету жолында тіл, дін, діл үшін шовинизм, империялық саясаттың желігі, рухы әлі басылмаған депутаттардың аузына құм құйып, тәуелсіздік туын төмен түсірмей сақтап қалушылардың бірі деп Зимановты айтсақ қателеспейміз. Бір қазақ тілінің мәселесі бойынша сол кездегі Үкімет басшыларына, Елбасына тікелей хат жазып, «Караван» газетімен ұлт мүддесі үшін айтысқан мақалалары да жарық көрді.

Басқаның бәрін былай қойғанда, тек қана осы ұлттың тілі үшін жасаған қадамын алсақ. Бүгінгі күні заң саласына, еліміздің билігіне қолы жеткен сан мықтылардың көпшілігі Зиманов шәкіртімін деп мақтанады. Басқаны қойып, тілге көңіл бөлуге, сол үшін шайқасуға даяр екенін білдірген Зимановтың қадамы артынан ерген талай жасқа ой салары сөзсіз. Орыстың ықпалына кеткен талай оқымыстыны ойға қалдырып, туған тіл мәселесі жайлы ойландыратыны анық. Кейінгі жылдары оның қаламынан «Қазақтың ата заңдары» атты он томдық шығармалар жинағы шықты. Ұлтты дәріптеудің үлгісі ғана емес, бұл қазақтың ұлы билеушілерінің ұлағатын ұғындырар жазылмаған дала заңдылықтарының жүйелі жинағы ұрпаққа қалар таудай мұра болмақ.

Қос академик шыққан отбасы

Салық Зиманов туралы сөз қозғағанда оның жұбайы – қазақ халқының аяулы қыздарының бірі, Республиканың Ұлттық Ғылым Академиясының академигі, химия ғылымдарының докторы, профессор Шәрбану Батталқызы Батталова жайлы да айтпай кету мүмкін емес. Өте мейірімді, әділ, аса бір салауатты, өз ойын бүкпестен ашық айтатын, әрі турашыл жанның қазақ халқының ардақты азаматына жар болуының өзі заңдылық еді.

Бірде Шәрбану ападан оның шәкірттерінің бірі: «Шәрбану Батталқызы! Салық ағамыздың елге танымал ғалым болуына, халыққа белгілі қайраткер дәрежесіне көтерілуіне сіздің еңбегіңіз зор деп ойлаймын. Өйткені, сіз ол кісінің қас-қабағына қарап, ыстық-суығына күйіп, шығармашылық бабынан таймауына жағдай жасадыңыз», дейді. Сонда парасат биігінен қарай білетін ардақты жар ретінде Шәрбану апай былай деп жауап беріпті: «Айтқаның дұрыс қой! Бірақ ағаларыңның ғылымдағы, ресми қызметтегі жетістіктері – оның өз еңбегі. Осыны ұмытпаңдар!»

Иә, қос академик шыққан отбасынан бүгінде 1 ұл, 2 қыз өсіп, одан өнген немерелер шуағына аталарын шомылдырып отырған құтты шаңыраққа айналған.

Үйде де түзде де тәртіпті

Күнде ертемен ерте тұрып, таза ауада серуендеуді, жүгіруді әдетке айналдырған Сәкең, сонау жылдары аңға шығып, табиғаттың тылсым сырларын ұғынуға, туған жердің әрбір тал шөбімен сырласуға да құштар болыпты. Сәкеңнің аңшылығы туралы шәкірттерінің бірі академик К. Сағадиев былай деп сыр шертеді: «Сәкеңмен жиырма жылға жуық бірге саятшылық «аңшылық» аңшылық жасадық. Табиғатты керемет жақсы көреді, жаяу жүріске алдына жан салмайды. Кей кезде «ұшатын қаздың алдын күтіп отырыңыз» деп тастап кеткен жерімізден ол кісіні таба алмай, одан 5-6 шақырым алыс жерден кездестіретінбіз. Сәкең – жойқын күштің иесі. Бірде Наурызым қорығында құс аттық. Ит мұрыны кірмейтін нар қамыстың ортасындамыз. Атқан құсымыз қамыстың ішіне құлайды. Нар қамысты қақ жарып, бір-екі қазды аламыз, қалғанын іздеуге күш, дәрмен жоқ. Жалғыз Сәкең сол жердегі дәрменсіз 4-5 аңшының түсірген құсын бір өзі жинаушы еді» деп қарапайым өмірдегі Салық Зимановтың ерекше қасиеттерін суреттей келе «Сәкеңнің кеңсе мен үйде ғана емес, түзде де өзін өте тәртіпті ұстайтынын, өзінің серіктеріне барынша жайдары, жайлы екенін айтпай кетуге болмайды» деп түйіндейді академиктің академик шәкірті.

Қаламыңыз талмасын!

«Қарттық жаспен өлшенбейді». Бәз біреулер 30-ында 90-дағы шалдай жүреді, Ал – Сәкеңдер!!! Сөз арасында одан таусылмайтын күш қуатты қайдан алатынын сұраған болатынмын. Сонда ғұлама аға «Сендер, күн санайсыңдар, ай санайсыңдар, жыл санайсыңдар. Қаншаға келгендеріңді санап, қартайғандарыңды да той етесіңдер. Менің осының бәріне де титтей уақытым жоқ. Жазудан қолым тимейді, әлі істелмеген жұмыстарым қаншама» деп жауап берді. Иә, сана-сезімі жалындаған жігіттердей жарқын ойға толы адам қалай қартайсын! Оның таңғы сағат 4.00-ден басталатын жұмыс кестесі кешке дейін ұлты үшін, оның болашағы үшін ерінбей еңбек етеді. Кейде қазақта зиялы қауым бар ма осы деген сөзді де естіп жататынбыз. Бірақ, сөздің қадірі кеткен тұста, алтын басының қадырын аяққа таптатпай қаламын алып, ақырын ғана жазуын жазып жүрген ардақты ағаның қарапайым тірлігі сол кезде мені өзіне соншама тәнті етті. Жүректі тебірентті, үнсіз егілтті. Бір қызығы, қаһарман аға осы мақаланы сол кезде жариялауымызға да жазуымызға да үзілді-кесілді қарсы болды. Зимановтай зиялы тұлғаларды таныған осындай сәтте «Қазақта ұл туар ма, сіздей тағы» деп тамсана әрі таңдана қарап қош айтысқан кезді мәңгі есте сақтап қалдым.

20 жасынан бастап 90 жасқа дейінгі өмір жолына саралап, халқымыздың қаһарман ұлына өз дәрежесінде атақ берілуі де тиіс-ау деген ой келеді. Ұлылардың да ұлылығы да сонда шығар, олар атаққа - құл емес, қайта табандарына таптап, кешегі Бауыржан атамыздай өр кеудесін имей өтеді. Бүгінде Зимановтың да шәкірттері оның еңбегін білетін азаматтар «Халық қаһарманы» атағына лайық екенін дәлелдеп, Тәуелсіздігіміздің 30 жылдығында ескерсе екен деген тілегіміз бар.

ӘДІЛДІК ЖӘНЕ ФИЛОСОФИЯ

КЕМЕРБАЙ Рауан Амантайұлы

*PhD докторы, философия кафедрасының аға оқытушысы,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан*

Аңдатпа. Мақалада белгілі заңгер-ғалым Салық Зимановтың шығармашылығы зерделенеді. Әділдік түсінігі философиямен байланыстыра отырып сипатталады.

Аннотация. В статье рассматривается творчество известного юриста и ученого Салыка Зиманова. Описывается понятие справедливости с точки зрения философии.

Арғы замандарда грек ойшылдарының көтермеген мәселелері жоқ шығар, бәлкім. Дүниенің алғашқы субстанциясын іздеді. Өмірдің мәнін тапқысы келді. Сонымен қоймай, Эллада елінде әділдік орнап, заңның үстемдік еткенін қалады. Дүниені тануға бел байлап, барын салды. Білім, ғылымды игеруге күш салып, өздерінің еңбектерін қалдырды. Оларды әділеттілік туралы ғана емес, әділет сөзінің табиғаты да қызықтырған болатын. Көптеген ғалымдардың ұстанымы бойынша «әділеттілік» мемлекетті құраушы негізгі фактор. Өйткені, өмірде әділдік, тәртіп болмаса, бұл өмірдің құны жоқ. Құн болмаған жерде әдепте, мәдениетте, өркендеуде болмайтындығы анық.

Сол замандардағы алғашқы философ, ойшылдардың көтерген мәселелері бүгінгі күнде де өзекті. Әлі де күн тәртібінен түскені жоқ. Себебі, әділеттілік әр адамға тікелей қатысты, оның көңіл күйін анықтап, тағдырына әсер етеді. Ғылыми, құқықтық, әлеуметтік мәнімен қатар, саяси сипаты да зор. Әділетті қоғам мемлекеттің өсіп-өркендеуіне жол ашып, прогрестің алғы шартына айналады. Көбінесе, әділеттілік – әлеуметтік, демократиялық қозғалыстардың да басты ұранына айналғандығын көріп жүрміз. «Не әділ болса, сол мәңгілік» деп қазыналы қарияларымыз бекер айтпаса керек.

Менің бүгінгі тақырыбым – әділеттілік. Осы ұғым туралы ойымды елімізге белгілі, құқық саласының майталманы, академик – Салық Зимановтың шығармашылығымен байланыстырып жазғым келді. Өйткені заң ғылымы үшін әділеттілік, әділетті қоғам орнату